

YEMEN’DE OSMANLI-İNGİLİZ SINIR GÖRÜŞMELERİ GÖLGESİNDE YAPILAN ANLAŞMA: DEAN(YEMEN) İ’TİLAFNÂMESİ VE OSMANLI MATBUATI *

Ali Sarı

Doktora Öğrencisi

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

alitarih81@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8101-6570>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1194333

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliő Tarihi / Received: 25 Ekim/ 25 October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Aralık / 28 December 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / 30 December 2022

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Sarı, A. (2022). Yemen’de Osmanlı-İngiliz Sınır Görüşmeleri Gölgesinde Yapılan Anlaşma: Dean(Yemen) İ’tilafnâmesi ve Osmanlı Matbuatı. Ortadoğu ve Göç, 12(2). ss. 458-494.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

* Bu makale Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Tarih Anabilim Dalında Prof. Zekeriya Kurşun danışmanlığında yürütölmekte olan “Yemen’de Osmanlı-İngiliz Sınır Çekişmesi: Nevâhi-i Tis’a Örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

19. yüzyıldan itibaren artık çöküş evresine giren Osmanlı Devleti bir takım yerel isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Devleti; askeri, siyasi ve ekonomik olarak güç durumda bırakan isyanlardan biri de Yemen’de bulunan İmam Yahya isyanıdır. İlk olarak 1904-1905 yıllarında isyan eden İmam Yahya, başarılı olamamış ancak tamamen de bertaraf edilememiştir. 1905’ten sonra isyan için uygun zamanı bekleyen İmam, Meşrutiyetin yeniden ilan edilerek II. Abdülhamid’in hal edildiği siyasi buhran döneminde ikinci kez isyana kalkışmıştır. İttihat Terakki yönetimi isyanı bastırmakta başarısız olunca 1911 yılında İmam Yahya ile bazı maddeleri gizli olan bir i’tilâfname imzalamıştır. Resmi evrakta Yemen İ’tilâfnamesi olarak geçen bu anlaşma Yemen’de bir takım idari ve siyasi değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde sansürün kaldırılması ile birlikte ülkede birçok yeni gazete yayın hayatına başlamıştır. Bu gazeteler arasında İttihat Terakki’ye yakın olanların yanında ona muhalefet edenler de mevcuttu. Bu gazetelerin hemen hepsi değişik siyasi fikirleri savunuyordu. Bu nedenle aynı konu gazete sütunlarında farklı şekillerde tartışılıyordu. Yemen i’tilâfnamesi de imza edildikten sonra gazetelerde belirli süre de olsa tartışılan konulardan biri olmuştur. Gazetelerin farklı siyasi fikirlere sahip olması anlaşmayı farklı şekilde yorumlamalarını da beraberinde getirmiştir. Bunun yanında anlaşma maddelerinin bir kısmının gizli olması gazetelerin de meseleyi tam kavrayamamasına neden olmuştur. Tanin, Alemdar, Basiret, Sabah gibi önde gelen gazetelerdeki haberlerle Osmanlı arşivindeki anlaşma metnini karşılaştırdığımızda bunu rahatlıkla görebiliyoruz. Bu

makalede o dönemde yayın yapan gazetelerin konuyu ele alış biçimleri ve o dönemki matbuatın bu konudan ne kadar haberdar oldukları anlaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Yemen, İmam Yahya, İtilaf, Basın.

AGREEMENT MADE IN THE SHADOW OF OTTOMAN-BRITISH BORDER NEGOTIATIONS IN YEMEN: DEAN(YEMEN) ENTENTE AND OTTOMAN PRESS

Abstract

Starting from the 19th century, the Ottoman Empire, which entered the collapse phase, had to struggle with a number of local rebellions. One of the rebellions that left the state in a difficult situation militarily, politically and economically is the Imam Yahya rebellion in Yemen. Imam Yahya, who first rebelled in 1904-1905, was not successful but could not be completely eliminated. After 1905, waiting for the right time for the rebellion, Imam attempted to rebel again during the political crisis when the Constitutional Monarchy was re-declared and II. Abdülhamid was deposed. When the Union and Progress government failed to suppress the revolt, he signed an Entente with Imam Yahya in 1911, some of which were secret. This agreement, which is referred to as the Yemen Agreement in the official documents, brought along some administrative and political changes in Yemen.

II. With the abolition of censorship during the Second Constitutional Era, many new newspapers began to be published in the country. Among these newspapers, there were those who were close to the Committee of Union and Progress, as well as those who opposed it. Almost all of these newspapers advocated different political ideas. For this

reason, the same issue was discussed in different ways in newspaper columns. After the signing of the Yemeni agreement, it became one of the topics discussed in the newspapers, albeit for a certain period of time. The fact that the newspapers had different political ideas brought about different interpretations of the agreement. In addition, the confidentiality of some of the articles of agreement caused the newspapers to not fully grasp the issue. We can easily see this when we compare the news in leading newspapers such as Tanin, Alemdar, Basiret and Sabah with the agreement text in the Ottoman archives. In this article, it will be tried to understand how the newspapers published at that time dealt with the subject and how much the press of that period was aware of the subject.

Keywords: History, Yemen, Imam Yahya, Entente, Press.

Giriş

1831 yılından itibaren Takvim-i Vekayi isimli resmi gazete ile Osmanlı kamuoyu iç ve dış gelişmeleri daha yakından takip etme imkânına sahip olmuştu. Bu gelişme ile birlikte halk sadece gelişmelerden haberdar olmakla kalmıyor aynı zamanda devletin olaylara bakış açısını da gözlemleyebiliyordu. Gazetenin yayınlanma amacı sadece kamuoyunu bilgilendirmek değil aynı zamanda bu bilgiler vasıtası ile geniş kitleleri devletin resmi görüşü doğrultusunda yönlendirmektir (Nalcıoğlu, 2013, s.57).

İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nde özel gazeteler de yayınlanmaya başlamış ve toplumun haber alma kaynakları çeşitlilik göstermiştir. Salt haber veren gazeteler geri planda kalırken siyasi ve mizahi gazeteler ön plana çıkmaya

başlamıştır. İkinci Meşrutiyetle birlikte sansürün yasaklanması ile onlarca yeni gazete basılmıştır. Türkçülük, ümmetçilik, batılılaşma, sosyalizm, liberalizm gibi bütün ideolojileri savunan gazeteler imparatorluğun hemen her köşesinde ulaşılabilir hale gelmişti.

Bütün bu gazeteler her ne kadar farklı ideolojilere sahip olsalar da şekil olarak birbirlerine çok yakındılar. Gazetelerin hemen hepsi dâhili meseleler, harici meseleler, ilmi gelişmeler gibi başlıklar altında yayın yapıyordu. Gazetelerin başlıkları benzerlik gösterirken siyasi bakış açısı içeriği farklılaştırıyordu. Örneğin önemli bir mevkiye yapılan bir atama bir gazetede övülürken başka bir gazetede en ağır tenkitlere uğrayabiliyordu. Bu tarz örnekleri çoğaltmak mümkündür.

II. Meşrutiyet devrinin önemli olaylarından birisi şüphesiz Yemen'deki İmam Yahya isyanıdır. Bu isyanın hem iç politikaya hem de dış politikaya etkileri oldukça önemlidir. 1902 yılından itibaren Yemen'in orta kesimlerinde Osmanlı Devleti ile İngiltere sınır çizme çalışmaları yapıyorlardı. Bu çalışmalar sırasında İngilizler Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak için bazı isyanları desteklemişlerdir. İngiltere bu isyanlar vasıtası ile Yemen halkının Osmanlı Devleti'nden kopmasını ve İngiliz idaresine girmesini hedefliyordu. Bâbîâli de buna karşı hem isyanı bastırmaya hem de Yemen halkını kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Ancak silahlı müdahalenin istenen neticeyi vermeyeceğinin bilincinde olan Bâbîâli 1911 yılında uzun yıllardır mücadele ettiği İmam Yahya ile bir anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır.

Makalenin konusu ise bu anlaşma meşrutiyet devri matbuatında nasıl yankılanmıştır? Daha da önemlisi gazetelerin verdiği malumat ne kadar doğrudur? Örneğin anlaşmanın bazı

maddeleri gizlidir. Bu nedenle bu anlaşma bir zafer midir yoksa hezimet midir? Konu gazetelerde işlenirken abartılı ifadeler var mıdır? Bu konu gazetelerde bir övgü ya da yergi aracı olarak mı kullanılmıştır yoksa doğru bilgi verme gayesi mi ön plandadır? Bu makalede bu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır. Ayrıca makalenin ekinde Osmanlı arşivinde bulunan İ'tilâfnamenin bütün maddeleri verilecektir. Bu maddelerin özellikle gizli olanları ilk defa burada yayınlanacaktır. Bu sayede araştırmacıların da anlaşmanın başarı ya da başarısız olup olmadığına dair sorularına cevap bulmasına yardımcı olacaktır.

İngiltere'nin Aden İşgali

Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kurulması ile Doğu dünyasında etkinliğini artıran İngiltere 1760 yılından itibaren Kızıldeniz bölgesinde ciddi bir konuma gelmiş bulunuyordu. Osmanlı otoritesinin Yemen'in güney taraflarında azalması ile burada bulunan aşiretlerle birçok ticari anlaşmalar imzalayan İngiltere, 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi ile Hindistan ticaret yolununun tehlikeye girdiğini görerek bölgedeki gücünü daha da artırma yoluna gitmiştir. Bu amaçla 1799 yılında Babülmendeb'in karşısında bulunan bazı adaları işgal etmişti (BOA, TS.MA. E. 559-21). Ancak Babülmendeb'in Kızıldeniz'den gelen sert rüzgârlar nedeni ile gemiler için tehlike arz etmesi üzerine yeni arayışlara girmiştir. Sana İmamı'nın Muha'da İngiliz tüccarlarına sürekli kötü davranması İngiltere'nin alternatif liman arayışlarını daha da hızlandıran etkenlerden biri olmuştur. Bölgede bulunan limanlar arasında Aden ön plana çıkmıştı (Farah, 2002, s.16). Aden konum itibari ile hem güvenli bir liman hem de gemiler için kömür deposu olarak kullanılmaya oldukça müsait bir konumda bulunuyordu. İlk başta İngiliz kaptan Stafford Bettsworth Haines vasıtası ile

1837 yılında Aden'e yerleşmenin yolları aranmaya başlanmıştır. Bu sırada İngiliz bayrağı taşıyan Deria Dawlut isimli bir geminin Aden açıklarında kazazede olarak batması ve bazı mallarının yağmalanması bahane gösterilerek 17 Ocak 1839 yılında Aden İngiltere tarafından işgal edilmiştir (Accounts, 1839, s. 82).

İngiltere Aden'i işgal ederken ciddi anlamda bir zorlukla karşılaşmamıştı. Ancak Aden'de yeni bir koloni kurmak ve bunu ticari bir merkez haline getirmek için yaptığı faaliyetler Muha Şeyhi Şerif Hüseyin'in muhalefeti ile sekteye uğramıştı. Aden ve Sana arasında bulunan kabilelerin de Aden'e giden kabilelere saldırması İngiltere'nin bölgede daha militarist davranmasına neden oldu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın desteğinin yanında İngiltere'nin azledilmesi için yaptığı baskılara karşılık Bâbîâli tarafından 1843 yılında Yemen Emiri olarak atanan Şerif Hüseyin (BOA, A.DVN. NMH 5-15) bölgenin en güçlü figürü konumuna gelmiş bulunuyordu. Ancak Şerif Hüseyin'in başta Sana İmamı olmak üzere bölgede bulunan birçok kabileye saldırılar düzenlemesi üzerine Osmanlı Devleti 1849 yılında Yemen'e askeri bir harekât düzenleyerek Hudeyde ve Muha'yı itaat altına almıştır.

Yemen askeri harekâtından sonra sahil tarafında etkinliğini artıran Bâbîâli bir yandan yeni bir idari mekanizma kurmaya çalışırken diğer yandan da Sana dâhil iç tarafları da yeniden itaat altına almaya çalışmıştır. Merkezden atanan valilerin de beklenen başarıyı sağlamaması üzerine kısa bir dönem Yemen mutasarrıflık olarak da yönetilmiştir (BOA, İ.MMS. 7-255). Ancak bu karar da Yemen'deki istikrarsız duruma çare olamamıştır.

Kısa bir dönem valilik yapan Ali Yaver Paşa'nın kabile reislerini maaş karşılığında itaat altına almaya çalışması ilk başlarda

başarılı olsa da Asir şeyhinin düşmanca tutumu bu girişimi de akîm bırakmıştır. Bununla da yetinmeyen Asir Şeyhi Mehmet'in 1869 yılında Ebu Ariş'e saldırması üzerine Sultan Abdülaziz, Yemen üzerine sefer düzenlenmesi için emir vermiştir. Ahmet Muhtar Paşa komutasında Yemen'e giden Osmanlı askerleri Asir Şeyhi Mehmet'i öldürerek önemli bir başarı elde etmiştir. 1873 yılına kadar devam eden harekât sonucunda Sana, Taiz, Menaha gibi önemli şehirler yeniden idare altına alınmıştır. Elde edilen yerlerin büyüklüğü 35 bin kilometre kare büyüklüğünde idi. Burada yaşayan toplam nüfus ise yaklaşık 3 milyon civarında idi (BOA, A. MKT. MHM. 449-83).

1873 Yemen askeri harekâtı Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi bir anlamda sınır komşusu yapmıştı. Bir tarafta Yemen'in meşru sahibi Osmanlı Devleti diğer tarafta ise entrikalarla Yemen'in güneyine yerleşmiş İngiltere bulunuyordu. Bir de her iki tarafın otoritesini de istemeyen ve istikrarsız durumdan yararlanmaya çalışan kabileler mevcuttu. Bu durum istikrarsız bir yapı için oldukça elverişli bir zemin teşkil ediyordu. Bazı başıbozuk askerlerin Aden'in kuzeyinde bulunan Lahic'e firar etmesi ile başlayan Osmanlı-İngiltere ihtilafı Lahic kabilesinde başlayan iktidar mücadelesi ile zirve noktasına ulaştı. Lahic şeyhinin kardeşi Abdullah, İngiltere himayesinde bulunan abisi Fazıl'a isyan etmiş ancak başarısız olmuştur. Şeyh Fazıl'ın adamları tarafından evi kuşatılan Abdullah, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Osmanlı askerleri Şeyh Fazıl'ın adamları ile çatışarak Abdullah'ı himaye altına almıştır. Ancak Ahmet Muhtar Paşa'nın bu faaliyeti İngiltere'nin sert tepkisine neden olmuştur. İngiltere'nin Aden valisi Lahic'e asker sevk etmiştir. Ahmet Muhtar Paşa, Bâbîâli'den ne yapması gerektiği hakkında bilgi istemiştir. Bâbîâli ise o sırada devletin İngiltere ile çatışmaya girecek durumda olmadığını farkında idi. Bu

nedenle Ahmet Muhtar Paşa'dan Osmanlı askerlerinin Lahic'ten çekmesini bildirmişdir. Bu çekilme ile konu geçici olarak çözüme kavuşturulmuştur (Rumbeyoğlu, 1334, s. 10).

Ancak İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Lahic'ten vazgeçmeyeceğinin farkında idi. Çünkü o sırada Hariciye Nazırı olan Raşid Paşa, İngiltere büyükelçisi Elliot ile yaptığı mükalemede Lahic'in Yemen'in bir parçası olduğunu ve Yemen'in de mehd-i İslamiyyet olduğunu ifade etmiştir (BOA, HR.SYS., 85-1). Bu sırada İngiltere himayesinde bulunan Dalia şeyhi önemli bir konumda olan Taiz'e saldırılar düzenliyordu. İngiltere Hariciye Nazırı Lord Granvill, Londra Büyükelçisi Musurus Paşa'ya Dalia bölgesinde yapılacak bir sınır çizimi ile konunun çözülmesini teklif etmiştir. Osmanlı Devleti bu öneriye olumsuz bir cevap vermemekle birlikte sıcak da bakmamıştır. Çünkü iki devlet arasında yapılacak bir sınır çizimi hem Yemen'in bir kısmından vazgeçmek hem de İngiltere'nin Aden işgalini meşrulaştırmak anlamına geleceği aşikârdı. Bu sebeple Bâbîâli oldukça ihtiyatlı hareket etmeye çalışıyordu.

Bâbîâli, buna rağmen sınır çizme ihtimalini göz önünde bulundurarak Ferik Hüseyin Fevzi Paşa'yı bölgeye yollayarak bölgenin haritasını çizdirmiştir. Buna karşılık olarak 1880 yılında bir İngiliz subayı Dalia bölgesinde 60 askerle bölgede keşif faaliyetlerinde bulunmuştur. 1884 yılında ise İngiltere, Dalia şeyhi Ali Mukbil'e silah vererek Osmanlı himayesinde bulunan kabilelere saldırtmıştır. İngiltere bu faaliyetlerle Osmanlı Devleti'ni sınır çizmeye ikna etmek istiyordu. Ancak Osmanlı Devleti, Yemen'de herhangi bir sınır çizimine sıcak bakmıyordu. Bunun üzerine 1885 yılında İngiltere'nin Aden valisi Adams Dalia'ya gelerek sınır taşları dikmiştir (BOA, DH. ŞFR, 131-42).

II. Abdülhamid, İngiltere'nin bu faaliyeti üzerine Bâbîâli'de bir meclis toplanmasını ve nasıl bir yol takip edilmesi gerektiğine karar verilmesini irade buyurmuştur. Yemen valisi Ahmet İzzet Paşa'nın bölgeden yolladığı bilgileri de göz önünde bulunduran Bâbîâli İngiltere'nin bu faaliyetini tanımadığını bildirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak isteyen İngiltere bu kez Sana'ya altı saat uzaklıkta bulunan Durhan bölgesinde 1891 yılında Hamîdüddin öncülüğünde bir isyan çıkartmıştır (BOA, BEO, 14-1033). Osmanlı askerleri zor da olsa bu isyanı bastırmışlardır. 1892 yılında ise Aden valisi John Jopp Havaşib'te 2 metre uzunluğunda sınır taşları dikmiştir. Hemen akabinde de Allavi muzafatında 200 asker ile sınır taşları dikmiştir. Londra büyükelçisi Rüstem Paşa'nın Lord Salisbury nezdinde yaptığı diplomatik girişimler beklenen sonucu vermemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bölgede bulunan aşiretleri kendi tarafına çekmek için Allavi ve Elfai gibi büyük aşiretlerle yakınlaşmaya başlamıştır. İngiltere'nin buna cevabı ise Anis ve Hiraz kazalarında yeni bir isyan başlatarak olmuştur. Buna ek olarak da Lahic emiri üzerinden isyana mütemâyil kabilelere kaçak yollarla silah sağlamıştır (BOA, Y. PRK. UM, 44-83).

1901 Temmuz'unda 600 asker ve toplar eşliğinde Lahic'e gelen Aden valisi sınır boyunda bulunan Osmanlı karakoluna top atışları yaparak 13 Osmanlı askerini şehit etmiştir (BOA, İ.DUİT, 137-59). II. Abdülhamid olayın bütün yönleri ile araştırılması için muvakkat bir meclis toplatmıştır. İngiltere olaydan üzüntü duyduğunu bildirerek Hüseyin Hilmi Paşa'nın sınır çizimi konusunda uzlaşmaz bir tavır sergilemesi sonucu bu müessif hadisenin meydana geldiğini, Paşa'nın bu tavrını devam ettirmesi durumunda benzer olayların tekrar yaşanacağını bildirmiştir. Yemen valisi Hüseyin Hilmi Paşa da Bâbîâli'ye

İngiltere ile olan sınır anlaşmazlığının bir şekilde çözöme kavuşturulması gerektiğini bildirmişti. Sadrazam Halil Rıfat Paşa, İngiltere ile yaşanacak çatışmanın zor bir durumda olan Osmanlı Devleti’ni daha da zor duruma sokacağı gerekçesi ile sınır görüşmeleri yapılmasının daha uygun olduğunu II. Abdülhamid’e bildirdi. II. Abdülhamid de bu görüşü uygun bularak İngiltere ile sınır görüşmeleri yapılması talimatını verdi. Uzun süredir Osmanlı Devleti ile sınır görüşmesi yapmak için her yolu deneyen İngiltere bu teklifi hemen kabul etti.

Sınır Görüşmelerinin Başlaması

1901 yılı Ekim ayında anlaşılan sınır çizme faaliyetleri için her iki taraf da delegelerini belirlemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti müzakereci olarak Miralay Mustafa Remzi ve İbrahim Bey’i vazifelendirmiştir (BOA, Y.MTV, 222-67). Remzi Bey’in heyetine lisan ve ahvâl-i mahalliyeye vukûfu cihetiyle 7. Ordu kaymakamlarından Hakkı, Zekeriya ve Halil Remzi, beyler ile Ziya Efendiler tayin edilmiştir. Güvenlik içinse 20 süvari ile 150 piyade kendilerinin emrine verilmiştir (BOA, İ.DUİT, 137-66). İngiltere ise Türk delegasyonu ile i’tilâf olması için Miralay Wahab ve Yarbay Abud’u müzakereci olarak görevlendirmiştir (BOA, BEO, 1744-130752).

Her iki tarafın da seçtiği müzakerecilerin Harbiye kökenli olması dikkat çekicidir. Ortak komisyon Yemen’e gidecek ve sınır çizilecek yerde müzakereleri yapacaklardı. Anlaşma sağlanması durumunda sınır taşları dikilecekti. Ancak İngiltere daha Türk delegasyonu Yemen’e varmadan bazı noktalara sınır taşları dikmiş ve burada bulunan kabilelere para dağıtmıştır. İngiliz delegasyonu masada daha kuvvetli olmak için son ana kadar bütün kozlarını kullanıyordu. Bu durum ise Türk

delegasyonunun İngiliz heyetine karşı güvensizlik beslemesine neden olmuştu.

Konunun nezâketinin farkında olan Bâbîâli Türk delagasyonu Yemen'e varmadan gerek Yemen'de bulunan Yemen valiliği, 7. Ordu ve Hariciye Nezareti ile istişare ederek kapsamlı bir talimatname hazırlamıştır (BOA, DH. MKT, 2598-10).

Bâbîâli hazırladığı talimatnamede sınır çizilecek bölgeyi *Nevâhi-i Tis'a ile Taiz Sancağı* arasındaki bölge olarak tanımlıyordu (BOA, BEO, 1789-134143). Bâbîâli'nin *Nevâhi-i Tis'a*, İngiltere'nin de ağırlıklı olarak *nine tribes* (Gavin, 1975, s.142) nadiren de *nine cantons* (Aden Frontier Delimitation File 37/1905 Pt3, s.30) olarak isimlendirdiği bölge Taiz ve Aden arasında bulunan dokuz aşireti ifade ediyordu. Bu aşiretlerin isimleri ise Lahic, Akrabi, Fazılı, Amiri, Subayhi, Bakai, Avlaki, Allavi, Havaşib'di.

Bâbîâli sınır görüşmeleri yapacak delegasyona verdiği ilk talimatnamede iki husus konusunda çok dikkatli olmalarını bildirmişti. Bunlardan ilki; iki taraf murahhasları tarafından ortak olarak düzenlenecek zabıtlarda bölgenin İngiltere'ye bağlı veya himayesinde olduğunu ima edecek her türlü ifadeden kaçınılmasıdır. Bir diğeri de sınır üzerinde anlaşılması durumunda ilk önce sınır taşlarının dikilmesi ardından bunun zabta geçirilmesidir (BOA, BEO, 1786-133930).

Bâbîâli bu talimata ek olarak dört maddeden oluşan daha kapsamlı bir talimatname hazırlamıştır. Bu talimatnamede Yemen'in Osmanlı toprağı olduğunun İngiltere tarafına delillerle anlatılması ve İngiltere'nin kabilelerle yaptığı anlaşmaların hukuki geçerliliğinin olmadığını savunmaları bildirilmiştir (BOA, BEO., 1810-135681).

İngiltere ise 1892 yılında çizdiği harita üzerine tüm tezlerini inşa etmişti. Londra, Aden'in güvenliğinin tam olarak sağlanması için Kızıldeniz'den Yemen'in iç taraflarına kadar 200 mil uzunluğunda bir sınır çizilmesini kendine amaç edinmişti. Bu sayede hem Aden ticareti inkişaf edecek hem de İngiltere himayesi altında olan kabilelerin oluşturacağı tampon ile Aden daha güvenli hale gelecekti. Ancak bunun ötesinde Nevâhi-i Tis'a bölgesinin dışında kalan aşiretlerle son ana kadar faaliyetlerini sürdüren Wahab İngiliz nüfuzunu Yemen'in iç taraflarına kadar taşımayı amaçlıyordu.

Wahab'ın bu tavırlarının Mustafa Remzi Bey'in milli şuurunu daha da perçinlediği muhakkaktır. 11 Şubat 1902'de Dali'de gerçekleşen ilk görüşme gergin bir havada başladı. Mustafa Remzi Bey, İngiltere'nin Yemen'de bulunmasının uluslararası hukuka uygun olmadığını Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Osmanlı idaresinde olduğunu ve Aden üzerinde herhangi bir söz hakkı olmadığını bildirmiştir. Miralay Wahab ise bunun toplantının konusu olmadığını ifade ederek sınır çizilmesi tasavvur edilen yerlerden biri olan Kiblet-üş-Şari bölgesinin Dalia'ya ait olduğunu meselesini gündeme getirmiştir. Mustafa Remzi Bey ise daha önce bölgeye gönderilen fermanları göstererek buranın Dalia'ya ait olmadığını isbat etmiştir. Osmanlı delegasyonunun karşısında zor durumda kalmasının ötesinde kendi heyetinin gözünde de prestij kaybına uğrayan Miralay Wahab görüşmelere ara verilmesini talep etmiştir (BOA, HR. SYS., 85-7).

Görüşmelere ara verildiği zaman Miralay Wahab hemen Londra ile irtibata geçmiştir. Aslında Londra da Yemen'de bulunmasının hukuki bir dayanağının olmadığını çok iyi biliyordu. Bu nedenle hukuki olmayan (de jure) konumunu fiili

(de facto) olarak ikmal etmeye karar verdi. Bu amaçla Jear kabilesine para vererek bölgede görev yapan Osmanlı harita memurlarının çalışmalarını akamete uğratmıştır. Bâbiâli Yemen’de görev yapan 7. Ordu’dan bazı askerleri buraya sevk ederek müzakerelerde kendisini zor duruma düşürecek faaliyetleri önlemeye çalışmıştır. Mustafa Remzi Bey resmi görüşmelere ara verildiği dönemde Miralay Wahab ile gayr-i resmi olarak görüşmek üzere İbrahim Seyfi Bey’i görevlendirmiştir. Bu görüşmelerde İbrahim Seyfi Bey Wahab’tan statükoyu bozacak faaliyetlere son vermesini talep etmiştir. Ancak Wahab, bölgede bulunan aşiretlerin bağımsız olduğu iddiası ile bu çalışmaların hukuki olduğu cevabını vermiştir. Çünkü Wahab Türk tarafının görüşlerini kabul etmesi durumunda Dalia’nın tamamının elden gideceğinin bilinciyle hareket ediyordu. Mustafa Remzi Bey, Miralay Wahab’ın statükoyu ihlal eden faaliyetlerini engellemede başarısız olunca resmi görüşmelerin başlamasını teklif etmiştir. Miralay Wahab bu teklifi kabul etmiştir. Tekrar başlayan görüşmeler sonucunda 1903, 1904, 1905 yıllarında sınırların bir bölümünde anlaşma sağlanarak protokol imzalanmıştır (Akyıldız, Kurşun, 2015, s.300).

Ancak bu sınır çizimi Yemen’de beklenen sükûneti sağlamamanın yanında yeni problemlerin de doğmasına neden olmuştur. Çizilen sınırı kabul etmeyen kabileler sınır boylarında sabotaj faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda yeni sınır görüşmeleri başlamış ve bu görüşmelere 1914 yılına kadar devam etmiştir. 1905 yılında ortak komisyonun anlaştığı sınır hattı İngiltere’nin beklentilerini tam olarak karşılamamıştı. Sınır hattında bazı değişikliklere sebep olacak fırsatlar kolluyordu. Bu nedenle İmam Yahya isyanı İngilizler için bulunmaz bir nimetti.

İmam Yahya İsyanı

İmam Yahya Yemen’de ilk isyan hareketini babasının yerine imamlığa geçtikten hemen sonra 1904-1905 yıllarında başlatmış ve isyan sonucunda Sana gibi bazı şehirleri kısa bir süre ele geçirmişti (Personalities, 1917, s.43). Osmanlı Devleti isyanın büyümesi üzerine Ahmet Fevzi Paşa’yı Yemen’e göndererek duruma el koymayı amaçlamıştır. Ahmet Fevzi Paşa, İmam Yahya’nın elindeki bazı yerleri geri almakla birlikte İmamı yakalayıp etkisiz hale getirememişti. Gücünü kaybeden İmam Yahya ise İngiltere’den istediği desteği bulamamış (Situation in Yemen, 1905-1911, s.652) ve Bâbîâlî’ye barış teklifinde bulunmuştur (BOA, Y. PRK. ASK., 1-33). Bunun üzerine İmam ile anlaşma yoluna gidilmiş fakat tam olarak bir neticeye varılamamıştır.

1910 yılı Mart’ında Yemen valiliği İmam Yahya’nın isyan hazırlığı içinde olduğunu haber vermiştir (BOA, DH. MUİ., 1-23). II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında yaşanan buhran İmam Yahya’nın isyan için uygun zemini oluşturuyordu. İmam Yahya, isyanına taraftar toplamak için dini argümanları kullanıyordu (Sırma, 1980, s.143). Özellikle meşrutiyet idaresinin şeriatı ilga edeceği propagandasını şiddetli bir şekilde yapıyordu (Duysak, 2005, s.27).

İmam Yahya’nın 1910 yılında tekrar isyan etmesinin sebeplerinden biri de İngiltere’nin sınır bölgesinde görev yapan askerleri Aden’e geri çekmesidir. İngilizlerin özellikle Dali bölgesinden çekilmesi bölgede siyasi bir boşluğa neden olmuştur. İngiltere ile anlaşma yapmış olan kabileleri Bâbîâlî’den önce kendi tarafına çekmek isteyen İmam Yahya ilk fırsatta isyanı başlatmıştır. İngiltere de Osmanlı Devleti’nin kendisinin çekildiği bölgede nüfuzunu artırmasını engellemek

için İmam Yahya'yı destekliyordu. Hatta adam toplamak için istiyacı olan parayı basacak makinayı Lahic üzerinden Yahya'ya göndermişlerdi (Situation in Yemen 1905-1911, s.276).

Osmanlı Matbuatında Yemen İsyanı

İmam Yahya'nın isyan etmesi doğal olarak gazetelerin ilk gündemi haline gelmiştir. İkdam gazetesinde ilk başlarda isyandan ziyade müsademededen bahsedilerek Yemen vali ve kumandanlığının talebi üzerine Yemen'e 8 tabur asker gönderildiği yazılıyordu (İkdam, nr. 297). Aynı gazete bir gün sonraki sayısında Yemen'le ilgili şu haberi yayınlıyordu;

“İmam Yahya'nın Sana üzerine hücum etmek üzere olduğuna dair dün bir şayia deverân etmiş ise de bu şayanın pek mübalağakerâne olduğuna şüphe yoktur. Maa'haza hükümet her türlü tedâbire tevessül etmekte bulunduğundan İmam her ne yapacak olursa olsun hükümet-i meşrûta-i Osmaniye'nin satvet ve kudretine mukavemet edemeyeceği der-kârdır (İkdam, nr. 298).”

Hükümetin böyle bir haber yaptırmasında kendisine gelebilecek eleştirileri bertaraf etme kaygısının olduğu çok bellidir.

Gazetenin bir gün sonraki sayısında hükümetin zafiyet içinde olmadığı İmamın düşmanlığının meşru hükümete karşı olduğu vurgulanıyor ve imama gözdağı vermekten de geri durulmuyordu. Verilen haberde: *“İmam Yahya'nın şu aralık hükümet-i meşrûta-i Osmaniye aleyhinde idüğü malum olmakla beraber icabında ibrâz-ı satvet ve kudret olunacağından emin bulunduğu cihetle Sana üzerine harekette mütereddid olduğu mevsûkan tahkik kılınmıştır”* deniliyordu (İkdam, nr. 299).

Bu haberden bir hafta sonra aynı gazete Beyrut'ta yayın yapan İttihat-ı Osmani gazetesine atfen İmam'ın kırk bin kişi ile isyana kalkıştığını okuyucularıyla paylaşıyordu. “Yemen'den vârid olan haberler pek çok defa mübalağalı geliyor yalnız muhakkak olan bir şey var ise o da İmam Yahya'nın ilan-ı isyan etmesidir” (İkdam, nr. 305).

Gazetede isyanın ne durumda olduğu hükümetin ne kadar topçu, süvari ve asker gönderdiği haberlerinin yanında isyanın neden çıktığı da tartışılmaya başlanmıştı. Burada İmam Yahya'nın suçlanmasının yanı sıra devletin izlediği politikanın yanlışlığı vurgulanıyordu. İkdam'a göre: “İhtilalin yeniden serdeze-i zuhur olması şimdiye kadar takip olunan tarikin iyi olmadığını ispat ediyor. Bedevileri daire-i itaate idhâl için cebir ve tenkil lazım geldiği ve suret-i muslihanede hareket kendilerinde bir eser-i zaaf suretinde telakki edilmekte olduğu tebeyyün ediyor. Geçen seneki sevkıyat-ı askeriye hitam bulur bulmaz Sana ve Asir kabâili vukuat-ı sabıkayı ferâmûş ve hükümet tarafından gösterilen siyaset-i i'tilâfkâraneden cesaret alarak yine kıyama teşebbüs etmişlerdir” (İkdam, nr. 307). Aslında hükümet isyanın büyüklüğünün ve ciddiyetinin farkına varmış buna karşılık olası bir başarısızlık ya da muhtemel ağır hezimetlere karşı kamuoyunu hazırlamaya girişmişti.

Tanın gazetesi ise birkaç gün sonra uzun bir yazı ile Yemen'de ne tür bir ıslahat yapılması gerektiğini açıklıyordu. Yazının dibâcesine göre İmam Yahya Zeydiyye mezhebine mensup olup Yemen'in doğu kısmında kalan Sade'de ikamet etmektedir ve uzun süreden beri Yemen'in Osmanlı idaresinde bulunan dağlık kısmına saldırılar düzenlemekte ve hatta bu saldırılar Sana'ya kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti de buna karşılık birtakım askeri tedbirlerle İmam Yahya'nın önüne set

çekmeye çalışmıştır. Ancak İmam tam tenkil edilmediğinden fırsat buldukça saldırılarına devam etmektedir. Yemen'in uzaklığı asker sevkini de güçleştirdiğinden yeni tedbirler düşünülmüştür. Buna göre Yemen'in cibal ve Tihame kısımlarının iki kısma ayrılması ve cibal kısmının valiliğine İmam Yahya'nın tayin edilmesi ve orada şer'î, mülki memurlarla birlikte zabitanın atanması yetkilerinin verilmesinin düşünüldüğü ancak bundan bazı mahzurlar sebebiyle vazgeçildiği yazılmıştır. Bu mahzurlardan en önemlisi Şafii mezhebine mensup bazı kabilelerin bu durumdan rahatsız olacağı endişesidir (Tanin, nr. 859).

Tanin'in bir başka nüshasında daha sert bir yazı kaleme alınmıştı. Yazıda sorunların kaynağı ve çözüm önerilerinde milli hissiyat kendini belli ediyordu. Yazıyı yazanın kimliği ise meçhuldü ve şöyle yazıyordu:

“Yemen ihtilallerinde zulmün su-i idarenin memurinin seyyiat-ı ahvalinin ila-ahir tesiri az olmuştur. İşte iki seneden beri Yemen'de hükümet adeta yok gibidir. Ne vergi tahsil olunuyor ne kabâil üzerinde icra-yı hükümet ediyor. Öyle iken evvelkilere makis olamayacak derecede müthiş bir ihtilal zuhur etti. Vergilerin affı mahalli bir meclis-i mebusan teşkili, imama az çok imtiyazat itâsı ve saire gibi tedabir ile Yemen'in ıslah edileceğine ve artık kan ve insanca yeni fedakârlıklar icrasına yeni ordular sevk ve izamına hacet kalmayacağına inananlar kendi ulvi ve necip hayallerini hakikat olmak üzere kabul eden bir takım büyük filozoflardır. Yemenlilerin halet-i ruhiyesi ve su-i medeniyesi meclis-i mebusan teşkili ve âna mümasil efkârı telakki etmekten pek uzaktır. Yemen'de yalnız bir

hakikat vardır o da daima kuvvetli olmak lüzumundan ibarettir. Bütün Osmanlılar kâil olmalılardır ki Yemen’de zuhur eden bütün ihtilallerin ilk ve son sebebi hükümetin oradaki zaafından ibarettir. Yemenli hükümetini kuvvetli gördüğü müddetçe hükümete itaat eder ve ihtilal etmez vakta ki hükümetin kuvvet ve satvetini duçâr-ı zaaf olmuş görür. İşte o zaman imamlarının şeyhlerinin davet-i isyanına icabet eder. Arap kuvvetin meftun ve mahbubu acz ve zaafın hasım ve hasinidir. Burada şüphesiz ki adalet lazımdır ancak adalet esasgîr olmak için kuvvete arz-ı ihtiyaç vardır” (Tanin, nr. 958).

Osmanlı kamuoyunda bu tartışmalar devam ederken Ahmet İzzet Paşa geniş yetkilerle İstanbul’da kendisini Yemen’e kendisini götürecektir vapura biniyordu. Kendisini veliaht Yusuf İzzettin Efendi’nin de olduğu kalabalık bir grup yolcu ediyordu (Tasvir-i Efkâr, nr. 507).

Ahmet İzzet Paşa, Yemen’e varır varmaz kumandayı eline alarak önce Menaha’yı daha sonra da Sana’yı geri almıştır (Tanrıku, 1965, S.62). Hükümet lehinde yayın yapan Tanin, bu gelişmeyi okuyucuları ile paylaşıyordu. Onlara göre: “Orada artık sulh ve sükûnet tamamen tesis edilmiştir. Civardaki ussat artık her gün kafile kafile gelip teslim olmakta şenlikler icra eylemekteymişler. Artık burada evlad-ı vatan yekdiğerini kırmaktan vazgeçerek yekdiğerinin ellerini suret-i samimiyede sıkıya başlamış herkes şâd ve herkes memnun imiş. Biz de onların bu memnuniyetine iştirak eyleriz” (Tanin, nr. 955). Gazete bir hafta sonra “bi-tevfik-i Teâla Yemen vilayetinde isyandan evvelki hal ve vaziyetin tamamen iade edildiği Yemen

Kuva-yı Umumiye Kumandanlığından bildirilmiştir” (Tanin, nr. 961) diye yazıyordu.

Yemen İ'tilâfnamesi

Gazeteler her ne kadar konunun çözüldüğü haberini yayınlasalar da Yemen’de olanların farklı olduğu Ahmet İzzet Paşa’nın sadarete yazdığı yazıdan anlaşılıyordu. Paşa, Yemen’de sükûnetin tam olarak tesis edilmesi için İmam Yahya ile anlaşmanın kaçınılmaz olduğunu bildiriyordu. Bu nedenle kendi inisiyatifi ile İmama anlaşma teklifinde bulundu. Gerekçelerini ise şu şekilde açıklıyordu:

“Bendeniz bil-akis imam ile akd edilecek halisane bir i'tilâf urban tehlikesini uzun bir zaman için bertaraf etmiş olur itikat vâsıkındayım. Binaenaleyh arazi terk edilmemek şartıyla i'tilâf teşebbüsüne girdim. Bu babda müsaade-i resmiye itasına muvafakat buyrulduğu takdirde meclis-i vükelada müzakere ile istihsâl vaad ve tahriren dahi temenni ettiğim vechile. Şayed İmam şerâit-i ma'kûle dâhilinde i'tilâfa yanaşmaz ise mesuliyet kendisine terk edilerek harbe mübaşeret olunabilir” (BOA, A. DVN. NHM, 37-1).

Ahmet İzzet Paşa bu hamlesi ile yapılacak bir anlaşmada devletin İmam karşısında elinin daha güçlü olacağını hesapladığı anlaşılıyor. Eğer İmam anlaşmaya yanaşmaz ise bu sefer de Yemen’deki diğer grupların desteğini almak daha kolay olacaktı. Bu durumun farkına varan İmam Yahya görüşmeyi kabul etmiştir. 8 Haziran 1911 tarihinde Meclis-i Vükela’da konu tartışılmış ve İmam Yahya ile arazi verilmemek şartıyla barış görüşmesi yapılmasına izin verilmesi kararı alınmıştır (BOA, MV., 153-13). Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa 10

Haziran 1911’de Ahmet İzzet Paşa’ya yapılacak görüşmenin çerçevesini çizen şu talimatnameyi yollamıştır:

“...Umum sâdât ve fukahâ ve meşâyihin ma’lûmâtıyla akd edilecek i’tilâfın imam tarafından nakzı kolay olmadığı gibi şâyed imam şerâit-i ma’kule ile i’tilâfa yanaşmayacak olur ise mes’uliyet kendisine terk edilerek harekâta başlanılabileceğine... İmama Şehare Emiri ve Seyyidi ve İmamı ünvanı verilmek ve kendi etrafında bulunan müstevfî maaşlarla istihdamları te’min edilmek üzere şart-ı i’tilâfın bu esas dâiresinde icâb-ı hâle göre teferruâtının ta’yiniyle bil-müzâkere netâyicinin bildirilmesi...” (BOA, MV., 153-13).

Ahmet İzzet Paşa, 1911 Temmuz’unda İmam Yahya ile iletişime geçerek barış için şartları belirlemişleridir. Her iki taraf da ilk önce esir takası üzerinde anlaşır. İzzet Paşa esirleri almak için yolladığı askerlerle İmam Yahya’ya Faslı Müslüman bir kadının bir Fransız zabitanına rakı ikram ettiği bir fotoğrafı yollar. İmam da esir takası için orada bulunan doktora bu resmin anlamını sorar. Doktor da cevaben İngilizlerin burada böyle karışıklıkları duyması halinde İslam haremlerine girerek aynı muameleyi Yemenlilere yapacağını ifade eder (Takvimli Gazete, nr. 1137). İmam Yahya bu resmin tesiri ile en yakınında bulunanların ısrarlarına rağmen bu doktora muayene olarak yaralarını tedavi ettirerek Bâbiâli’ye ile güvendiğini göstermeye çalışmıştır. İmam Yahya, barış için bazı uzlelerin kendisine verilmesi, hukuki düzenlemeler ve bir takım resmi unvanlar karşılığında barış görüşmesini kabul etmiştir (BOA, BEO, 3924-294226).

Ahmet İzzet Paşa ve İmam Yahya Umran civarında bulunan Dean köyünde 18 Ekim 1911’de buluşmuşlardır (BOA, BEO, 3946-295930). İki gün süren görüşmeler sonucunda 20 Ekim

1911 tarihinde anlaşma imzalanır (BOA, A. DVN. NHM, 37-1). Özellikle İmam Yahya bu anlaşmanın yapılmasına çok sevinmiştir (Birinci, 2001, s.135). Ahmet İzzet Paşa da anlaşmanın Osmanlı Devleti açısından faydalı olduğunu ve ağır şartlar taşımadığını düşünüyordu (İzzet Paşa, 1992, s.103).

İkinci el kaynaklarda görüşme yapılan köyün adından mülhem Daân (Öz, “Mütevekkil-Alellah, Yahya Hamîdüddin”, DİA, XXXII, s.215) anlaşması olarak zikredilen bu anlaşma sadece Osmanlıca bir evrakta Yemen İ'tilafnamesi ismiyle geçmektedir (BOA, A. DVN. NHM, 37-1, Lef 36). Burada i'tilâf ifadesinin kullanılmasının tesadüfi olmadığı görülmektedir. Fransızca karşılığı entente olan i'tilâf bir muahededen ziyade yakınlaşma manasında kullanılır (Sami, 1317, s.235). Anlaşma altısı gizli olmak üzere toplam 26 maddeden oluşuyordu.

Osmanlı Matbuatında Yemen İ'tilafnamesi

Bu anlaşma ilk olarak Tanin'in 17 Ağustos 1911'deki sayısında şu şekilde zikredilmiştir:

“İmam Yahya ile husûl-i i'tilâf zımında bir müddetten beri cereyan eden müzakerât hayliden hayliye ilerlemiştir. Malum olduğu üzere Yemen kuva-yı askeriye başkumandanı İzzet Paşa hazretleri Yemen'e i'zâm edildiği sırada bu bâbda bazı mertebe salâhiyet ve me'zûniyeti de hâiz bulunuyordu” (Tanin, nr. 1063).

Aynı gazete birkaç gün sonra şöyle diyordu: İtilâf-ı mezkûrun nukât-ı mühimmesi hallolunmuş geriye teferruat kâbilinden şeyler kalmıştır. Bugün mahâfil-i hükümette İmam ile olan müzâkerâta bitmiş nazarıyla bakılıyor (Tanin, nr. 1069). Fakat gazete 10 gün geçtikten sonra daha ihtiyatlı bir yaklaşım sergiliyordu. Gazete Ahmet İzzet Paşa'nın dönmek için izin

istediğini “İmam ile cereyan eden müzâkerât ise dediğimiz gibi henüz neticelenmemiştir. Bunun hüsn-i suretle ve karîben neticeye iktirânı me’muldür diye yazıyordu.”(Tanin, nr. 1082).

27 Ekim 1911 tarihinde İkdâm gazetesi Harbiye Nezaretinin şu müjdeli haberini veriyordu:

“Umran civarına gelen İmam Yahya hazretleriyle ayın beşinci günü mülakat olunarak müzâkerât-ı câriyenin bilutfihi Teâla talimat-ı mübelliga dairesinde hüsn-i neticeye îsal ve beynehümada bir vifâk-ı metin ve daimi tesis ve istihsal olunduğu ve dört günlük müsâferet esnasında imam-ı müşârunileyh hazretleriyle maiyetleri ve alel-umum urban tarafından ibraz olunan asâr-ı muhabbet ve muhâlasat fevkalade bir derecede olmakla beraber teavün ve ittihat ile tevâfûr-i şan ve şevket-i Osmaniye hakkında pek samimane davetin tekrarlandığı beyan ve iş’âr edilmiştir. Birçok seneden beri ma-teessüf bî-nihaye mukâtelât-ı hûnîne bir sahne-i felaket olan Yemen kıta-i vâsiasının ba’de-ma bir sükûn ve huzur-i tâm içinde istikmâl-i esbab-ı umran ve refahına bir mukaddeme-i hayır demek olan şu mülakat ile ânın netâyici bil-vücûh câlib-i şükran-ı mevâddeden bulunmuştur” (İkdâm, nr. 587).

Hemen ertesi gün başta Tanin, Alemdar, Sabah gazeteleri aynı haberi paylaşıyorlardı. Burada ilginç olan İkdâm, Alemdar ve Sabah gazetelerinin Hürriyet ve İtilaf fırkasının görüşlerini savunan gazeteler olmasıydı.

İtilafnamenin içeriği hakkında ilk haber 11 Ekim 1911 tarihinde Tanzimat gazetesinde görülür. Gazetenin aldığı duyuma göre:

“Muahedennin akdinden evvel imam rüesa-yı aşâire gönderdiği muhaberatta şu suretle mühür vaz’ etmekte idi. İmam Yahya Hamîdüddin Emir-ül-müminin El-Müvekkil Alellah Seyyid-ül-alemin. Fakat akd-i i’tilâftan sonra imzasında Zeydiyyeler İmamı Yahya Hamîdüddin’den başka bir şey yazmıyor. Akd edilen mukavele mucibince Yemen’in dağlı[k] civarları ve dâhilinde bulunan mahaller için lazım olan müftüler İmam tarafından tayin edilecek ve hükümet-i Osmaniye tarafından tasdik olunacaktır. Bundan mâ-adâ Zeydiyyelerin mezhebi hükümet tarafından resmen tanınacaktır. İzzet Paşa hükümet namına aşâir şeyhlerine gümüştan mamul eşyalar hediye etmiştir. Bunların meblağı 4 bin liradır” (Tanzimat, nr. 83).

İkdam gazetesi de 4 Kasım 1911 tarihli sayısında i’tilâfın içeriği hakkında aldığı duyuları okuyucularına aktarıyordu. Buna göre hükümet Yemen’e Arapça bilen memurlar atayacak İmam Yahya seyyidlerin yaşadığı Cama kazasının hakimlerini atayacaktır. Yemen’deki para basma usulü değiştirilecektir. İmam Yahya Cama kazası dâhilinde kendi namına sikke basma hakkına sahip olacaktır. Yeni sikkeler basıldığında eskileri tedavülden kaldırılacaktır (İkdam, nr. 595).

Sabah gazetesi ise ilk defa devletin İmam Yahya’ya senelik otuz altı bin lira para ödeyeceğini yazmıştır (Sabah, nr. 7937). Daha sonraki sayısında yeni maddeleri de ekler. Bu maddelerden ilki Osmanlı Devleti’nin başka bir devletle savaşa girmesi durumunda İmam’ın yüz bin silahlı asker yollayacağı maddesidir. Ayrıca isyan sırasında kullandığı silahları da yerel memurlara teslim edecektir (Sabah, nr. 7946).

Bu i'tilâfnameye en ciddi eleştiri de yine Sabah gazetesinden gelmiştir. Gazete 15 Kasım 1911 tarihli yazısında bu i'tilâfın kanunlara aykırı olduğunu yazar. Gazeteye göre:

“Bir vilayet-i Osmaniye'nin şekli-i idaresi meclis-i millimizden musaddak ve irade-i seniyye ile mamulün bih bir kanun mevcut olmadıkça tağyir ve tebdil edilmez. Bu bir kaide-i külliyyedir. Şayet kuvve-i teşriyyemiz bu kaideden tebâüd ederse menâfi-i hayatiye-i vatan ile haiz alaka işlerde su-i istimalata kapı açılmış olur” (Sabah, nr. 7957).

Gazetenin eleştiri konusu yaptığı husus meselenin Meclisi Mebusan'da tartışılmamasıdır. Yemen meselesinin nezaketine de vurgu yapılan yazı şöyle devam etmektedir:

“İmam Yahya ile i'tilâfın bazı maddeleri vardır ki bunların neden ibaret olduğunu mevki-i tatbiki vaz' edilmeleriyle beraber herkes anlayacaktır. Bu maddelerin Meclis-i Mebusan'da müzakere edilmesinden mahzur tevellüd edemez. Fakat meselenin nezaketi ez-cümle Zeydiyyelerin ahval-i ruhiyesi nazar-ı dikkate alınırsa bu maddelerin müzakeresi esnasında bile şîme-i ihtiyatkâriye münâfi sözler söylemesinden su-i netâyic tevellüd edebileceğini itirafa mecburiyet elverir. Devlet-i Osmaniye serbesti-i vicdan usulünü kabul etmiş olduğu cihetle Osmanlılardan bir Şii yahut bir Zeydiyye hissiyat-ı vicdaniyesine sadık kalabilmek hususunda muhalefet görmez görmemesi Kanun-i Esasi ile musaddak esasat icabındandır... Seniyy-ül-mezhep olmayan tebaa-i İslamiye'nin serbesti-i vicdan icabınca nail olacağı müsaadât arasında ahenk husulü mukarrerât-ı

müttehizenin yalnız ruhunda değil hatta zavâhir-i tatbikiyesinde bile büyük bir ihtiyatla harekete mecburiyet hâsıl eder. Hele mesele-i mezhebiyenin bir de idari işlere ta'liki olursa işin nezaketi bir kat daha tezâyüd eyleyeceği muhtac-ı izah değildir. İştittigimize ve anladığımızı göre i'tilâfname ahkâmının resmen neşrinde bizden kat-ı nazar İmam Yahya hazretlerince de mahzûr varmış. Hatta vesikaya aleniyet verilirse i'tilâfın akdiyle takip kılınan gayenin tehlikeye girmesinden korkulmakta imiş” (Sabah, nr. 7957).

Tanin gazetesi de bu habere cevap niteliğinde 18 Kasım'da şu haberi yayınlar:

“İmam Yahya ile i'tilâf şerâiti takarrür etmişse de hükümet Yemen'in menafi-i mülk ve millete muvafık surette tanzim-i idaresi için tedâbir-i lazımenin ittihazına Meclis-i Mebusan'dan salâhiyet talep edilecektir. Meclis-i Mebusan lüzum gösterdiği takdirde hükümetin celse-i hafiyeye talep ederek izahat-ı kafiye vereceği de ayrıca müstahberdir” (Tanin, nr. 1154).

Anlaşmanın padişah tarafından tasdik edilip uygulamaya konulacağı sırada basın ve halkın dikkati İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasıyla buraya kaymıştır. Bu sebeple Yemen meselesi kaçınılmaz olarak gündemin ikinci sırasına düşmüştür. İmam Yahya, Trablusgarp savaşı için asker göndereceği haberleri birbirini takip etmiştir. Bu haberlerle İmam Yahya hakkında kamuoyunda olumlu hava oluştuğuna kanaat getirildiği bir zamanda Tanin gazetesi Dean anlaşması hakkında yedi gün süren bir yazı dizisi yayınlar. Yazı metni Yemen muhabininin yolladığı telgraflardır. İlk üç günkü yazıda İmam Yahya ile Ahmet İzzet Paşa'nın Dean'da yaptıkları

görüşme ve bu görüşmede yaşananlar anlatılmıştır. Sonraki üç sayıda anlaşmanın yirmi maddesi açıklanır. Son sayıda ise Dean'da kılınan Cuma namazından bahsedilir.

“İmamın hatibi i'tilâf-ı vâkî hutbede kavme şu suretle tebliğ etmiş ve işbu hutbenin imamın emr-i mahsusuyla okunmuş olduğunu öğrendik. Hutbe Hülasası: Kelime-i tevhid altında birleşen Müslümanlar arasında tahakkuk eden i'tilâftan dolayı Cenab-ı Hakka hamd olunur. Müslümanların el ele vererek a'dâ-yı dine karşı cihad için birbirine Nusret etmeleri farzdır. Bugün şu ayeti celilenin hükmi saadeti tecelli etti. Cenab-ı Allah'ın size bahş eylediği inamı yâd ediniz. Siz birbirinize düşman iken kulübünüzü te'lîf eyledi ve bu sayede ihvan oldunuz. Cenab-ı Hak “Ey Ümmet-i Muhammed siz münazaâ etmeyiniz. İçinize tefrika düşer ve kuvvetiniz zâil olur” buyurmuştur” (Tanin, nr. 1175).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde özel gazetelerin basılmaya başlaması ile kamuoyunun haber alma kanallarının çeşitlendiği inkâr edilemez bir gerçektir. Klasik devirde uzak vilayetlerde meydana gelen önemli gelişmeler çoğu zaman kamuoyundan gizlenmeye çalışılmış ve kısmen de başarılı olunmuştur. Ancak iletişim kanallarının genişlemesi ve ajansların ortaya çıkması bu durumu tedrici olarak değiştirmiştir. Haber kanallarının artması haberlerin mahiyetini de etkilemiştir. Bu değişkenlik gazetelerin birbirleri ile değişik polemiklere girmelerini ve matbuatın daha renkli ve ilgi çekici hale gelmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durumun halkta bir kafa karışıklığı oluşturmaktan ziyade bilgi seviyesini artırdığı söylenebilir.

Gazeteler arasında rekabet olan konulardan biri de haberi ilk önce verme kaygısıdır. Bu kaygı da gazetelerin taşradan gelen haberlerin sıhhatini incelemeden yayınlamalarını beraberinde getirmiştir. Bu cümleden hareketle bazı kaynaklarda Dean Anlaşması olarak isimlendirilen bu anlaşma hakkında Osmanlı matbuatının ulaştıkları her bilgiyi gazete sütunlarına taşıdığını görüyoruz. Bu, bazen hükümet nezdinde bulunan muhabirler bazen de Yemen'den gelen haberler vasıtası ile oluyordu. Haber kaynaklarının farklı olması birbiri ile zıt haber ve yorumları da beraberinde getiriyordu. Hatta Tanin gazetesi bundan dolayı Yemen'den gelen haberlerin abartılı olduğunu ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini söyleme ihtiyacını hissetmişti.

Burada ilginç olan durumlardan biri de ulusal güvenlik ya da devlet mahremiyeti gibi kavramların yerleşmemiş olmasıdır. Örneğin Tanin gazetesi görüşmelerin devam ettiğini gün gün sütunlarında haber yapmıştır. İzzet Paşa'nın bir isyancı ile oturup anlaşma yapması gayet makul bulunmuş hatta İkdam gazetesi i'tilâfı müjde olarak sunmuştur. Bununla beraber satır aralarında Yemen'in özel durumu olduğunu kabul ederek sorunun çözülmesine sevinmekle birlikte anlaşmanın içeriğinden hep kuşku duymuşlardır. Anlaşmanın içeriğinin tam bilinmemesi uydurma haberlere neden olmuştur. Bunların en başında da İmam Yahya'nın sikke bastıracağı haberidir. Ancak ne gizli ne de aleni maddelerde böyle bir kayıt mevcut değildir.

Osmanlı basınının yaptığı en büyük eleştiri yapılan tasarrufların Meşrutiyet ilkeleri ile bağdaşıp bağdaşmadığı konusudur. Bunun yanında konunun Meclis-i Mebusan'da tartışılmaması da bir diğer eleştiri konusudur. Özellikle İmam Yahya'ya kabilelere karşı silah yardımıyla bulunulacağını teminatının verilmesinin meşrutiyet ilkeleri ile bağdaşmadığı çok açıktır. Bu

nedenle İmam Yahya'ya verilen tavizlerin meşrutiyet uygulamalarına zarar vereceği kuşkularını sürekli zikretmişlerdir. Ancak bu kuşkularını izale etmeye fırsat bulmadan İmparatorluğun yıkılışına tanıklık etmişlerdir.

İmam Yahya anlaşmaya sadık kalarak Cumhuriyetin ilanına kadar Osmanlı Devleti aleyhinde herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. Ancak bu anlaşma sayesinde Yemen'deki gücünü ve otoritesini daha da artırdığı tartışılmaz bir gerçektir. Ayrıca bu anlaşmadan sonra kısmen de olsa Yemen'de sükûnetin sağlandığı söylenebilir.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret (A)

Name-i Hümayun Evrakı (A.DVN. NMH)

Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)

Bâbîâli Evrak Odası

Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

Dahiliye Nezareti (DH)

Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI)

Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Hariciye Nezareti (HR)

Siyasi (HR. SYS)

İrade (İ.)

Dosya Usulü (İ.DUİT)

Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

Meclis-i Vükela (MV.)

Meclis-i Vükela Mazbataları

Topkapı Sarayı (TS.)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA. E.)

Yıldız Evrakı

Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)

Yıldız Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK.)

Yıldız Umumi (Y.PRK.UM.)

The National Archives (TNA)

Accounts And Papers: Twenty-One Volumes

Aden Frontier Delimitation File 37/1905 Pt3

Personalities, Arabia

Situation in Yemen, 1905-1911

Sürelî Yayınlar

İkdam

Sabah

Takvimli Gazete

Tanin

Tanzimat

Tasvir-i Efkâr

Kaynak Eserler

Ahmet İzzet Paşa. (1993). Feryadım (I.Cilt). İstanbul: Nehir Yayınları.

Akyıldız A., Kurşun Z. (2015). Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Birinci, A. (2001). Mahmud Nedim Bey Arabistan'da Bir Ömür. İstanbul: İsis Yayınları.

Farah, E. C. (2002). The Sultan's Yemen Nineteenth-Century Challenges to Ottoman Rule. London: I.B. Tauris Publisher.

Gavin, R. J. (1975). Aden Under British Rule 1839-1967. London: C. Hurst Publisher.

Nalcioğlu, B. U. (2013). Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Öz, M. (2011). Mütevekkil-Alellah, Yahya Hamîdüddin. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA) Cilt. XXXII, (s.215).

Rumbeyoğlu, F. (1334). Aden ve Nevâhi-i Tis'a Meselesi. İstanbul.

Sami, Ş.. (1317). Kamus-i Türki. Dersaadet.

Tanrıkut, A. (1965). Yemen Notları. İstanbul.

Ek:

Dean İ'tilafnamesi: *

Mukarrerât-ı Hafiyye:

Birinci Madde: Cânib-i hükümet-i seniyyeden İmam Hazretlerine dağıtacağı emvâl mukabilinde senevi 20 bin aded Osmanlı lirası i'tâ olunacaktır ve meblağ-i mezbûr her üç ayda bir kerre mukassatan lira-yı Osmani olarak imam-ı müşârunileyhe verilecektir.

İkinci Madde: İmam hazretleri düvel-i ecnebiyye devletlerle ile muahede akd etmeyecektir.

Üçüncü Madde: İmam ile kabâilden biri arasında muhârebe zuhûr ettiği ve imam-ı müşârunileyh hükümet-i seniyyeden asker veya cephane ile muâvenet talep eylediği takdirde hükümet-i seniyye müşârunileyhin işbu talebini is'âf edecektir.

Dördüncü Madde: Me'mûrînden biri ahvâl-i umûmi ve husûsisinde diyâneten ve muâmeleten evâmir-i şer'iyeye riâyet etmediği takdirde imam-ı müşârunileyh keyfiyeti vilayete ve Dersâdet'e iş'âr edecek ve kendisinin talebi is'âf olunacaktır.

Beşinci Madde: Demiryolu Cemîle'de tevakkuf edecek ve oradan öteye geçmeyecektir. Eğer hükümet-i seniyye demiryolunun Hudeyde'den Taiz kasabasına kadar temdfidini

* İ'tilafnamenin gizli maddeleri ilk defa burada yayınlanmaktadır.

arzu edecek olur ise hükümet-i müşârunileyhanın bu arzusu dört sene sonra icra kılınacaktır.

Altıncı Madde: Yemen'deki Musevilerden olan zimmilere de ahkâm-ı şerî şerif mucîbince muamele olunacaktır.

El-Mütevekkil Ale-l-Allâh Ed-Dâi İlellâh El-Kâim Bi-Emrillâh

Yahya bin Muhammed bin Yahya Hamîdüddin Afa-İlâhü anh

Mukarrerât-ı Aleniyye

Birinci Madde: İmam Mütevekkil Ale-l-Allâh Yahya bin Muhammed Hamîdüddin hazretleriyle Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye ve Yemen Kuvâ-yi Askeriyyesi kumandanı olup cânib-i hükümet-i seniyyeden me'zunıyyeti hâiz bulunan atûfetlü İzzet Paşa hazretleri beyinde Yemen'in âti-üz-zikr cibâl kısmının salâhına aid olmak üzere akd edilen işbu i'tilâf mercî-i âliden tasdik olunacaktır. Kısm-ı mezkûrda Yemen'de kâin ve el-hâletü hâzihi fiilen hükümet-i Osmaniye'nin taht-ı idaresinde bulunan Zafan, Beni Mukatil, Anes, Zımar, Berim ile Taizz sancağına muzâaf olup nısfı ve nısfından ziyadesi Zeydiyyelerden müteşekkil olan nevâhiden mâ-adâ Sana sancağıyla âna mülhak olan Sana, Ümran, Hace, Kevkeban, Haraz kazalarının muzâfâtından mürekkebdir.

İkinci Madde: Memâlik-i mezkûrede sâkin ahâli beyinde tahaddüs edecek davalara aid kâffe-i mevâdde ahkâm-ı şer'ıyye icrâ olunacağı gibi mücrimîn haklarında dahi (Bunların kâffesi esbâbından dolayı) Zeydiyye mezhebi ahkâmı mucibince ikâme-i hudud edilecektir. hükkâmın tayin ve tebdilleri İmam tarafından icra kılınacaktır. Ancak İmam kendi tarafından hakimın tayin olunduğunu vilayete yazacak ve taraf-ı vilayetten Dersaadet'e, yazılıp da tasdik emri gelinceye kadar

iş e mübâşeretleri tehir etmemek için imam tarafından tayinleriyle beraber hemen iş e başlayacaktır. Ve hükkâm-ı ş erfî tarafından sâdir olacak hükümlerin kâffesini hükümet infâz edecektir. Hatta mahkûm-i aleyh sadır olan hükme kanaat etmeyip istînâf etmek talebinde bulursa dahi.

Üçüncü Madde: Bir kimse mahkeme-i İstinaftan zulüm gördüğünden dolayı İmama ş ikâyet eylediği takdirde imam-ı müşârunileyh tazallüm-i vâkıanın hakikâtini hükümetten sual edecek ve müştekinin sıdkı tebeyyün ederse mûhakeme iade olunacaktır.

Dördüncü Madde: Mahkeme-i İstinaf İmam tarafından müntahab reis ile azadan mürekkeb olmak üzere merkez-i vilayette teşekkül edecek ve imam-ı müşârunileyh hükkâmın tayinini sual ettiği gibi reis ve azanın tayinini dahi sual eyleyecektir.

Beşinci Madde: Ber-vech-i bâlâ teşekkül etmiş olan mahkeme-i İstinaf ş eran hükm-i i'dâma müstahakk olan bir i'dâmından ibaret bulunan kısas-ı ş erfî ile hükm edecek olursa hâkim olan verese-i maktûlden katilin affını talep veyahûd katilin ailesinden diyet kabul etmeleri için verese-i maktûl-i irzâ eyleyecektir. Eğer verese-i merkûme buna muvâfakat etmeyecek olurlar ise İstinaf mahkemesi keyfiyeti Dersâdet'e iş 'âr edecek ve hâkim tarafından taleb-i afv veyahûd kabul-i diyet hususunda bezl-i mezhûd eylediği halde veresenin katili afv etmediklerini tasrîh ederek icra-yı kısas için müsaade talep eyleyecektir. Fakat mahkemenin iş bu takriri irsâl olunduğu tarihten irade sudûruna kadar dört mahdan ziyade müddet mürûr etmeyecektir.

Altıncı Madde: Hükâmın tebdilini istilzâm edecek sû-i halleri tebeyyün eylediği takdirde vilayet imama keyfiyeti ve tebdillerini mûcib esbâb ve delâil-i şer'îyyeyi iş'âr edecek ve imam dahi bu kadıları tebdil edecektir.

Yedinci Madde: Yemen'in cibâl kısmı ahâlîsinin gayrı olan ve mezheb-i Hanefiye mensub bulunan kesân beyninde hanefi mezhebi üzere it'â-yı hüküm etmek üzere kuzât nasbı hükümete aid olacaktır.

Sekizinci Madde: Zeydiyye mezhebine mensub bir kimse ile mezâhib-i sâire-i İslamiyye'ye mensub olan ve cibâl ahâlîsinin gayrı bulunan bir kimse beyninde bir dava tahaddüs eylediği surette işbu davayı ve Zeydiyye ve Hanefi mezheplerine mensub kuzâttan mürekkeb bir mahkeme-i muhteliteye tevdi' olunacaktır. Eğer kuzat-ı mumâileyhim beyninde hükme dair bir ihtilaf hasıl olursa müddeâ aleyh tarafına mensub kuzatın hükmüne itibar edilecektir.

Dokuzuncu Madde: Nahiye ve kazalara tayin olunan kadılar işlerinde ve nefislerinin muhâfazasında ve hususların ahfâdında istihdam etmek ve adedleri nahiyelerde altı, kazalarda üç kişiyi tecavüz etmemek üzere itimad ettikleri kimselerden muavinler alacaklardır. Hükümet bunlara mübâşir veya muhafız sıfatıyla mürettebât verecektir. Bu muavinler kâfi gelmediği takdirde bunlara muavenet etmek üzere hükümet tarafından icâb-ı hâle göre zâbita memurları terfik eyleyecektir.

Onuncu Madde: Evkaf ve vesâyâ velâyeti imama aid olacaktır.

On Birinci Madde: Hükümet-i seniyye cibâl-i mezkûre ahâlîsinin bu itilâf tarihine kadar mukayyed olan cerâim ve bakâka-yı sâbıkalarını afv edecektir. Bu cerâim-i siyasiyeden maksad da muharebe ve gavâil' esnasında vâki olan cürümlerdir.

On İkinci Madde: Hükümet-i seniyye cibâl ahâlîsini cerâim-i sâbika ve bakâyanın cümlesinden afv ettiği gibi Havlan ve Nehim ve Rahib'den dahi cerâim ve bakâyayı mezkûreyi afv edecektir ve mahall-i mezkûre ahâlîsi memurîn-i hükümetin vazifelerine îrâs noksan etmemek ve yollarda muhill-i emn ü âmm olacak ahvâlde bulunmamak şartıyla on sene müddetle vergiden ma'füvv tutulacaktır. Şayed bunlardan bir şahıs veya bir cemaat sâlif-üz-zıkr şarta muhalif bir harekete tasaddî edecek olursa yalnız muhalefet eden şahıs veya cemaat şer'î şerif muc'ibince müstahak olduğu cezayı görecektir. Şayed bir belde ahâlîsinden bi-l-ittifak bir muhalefet sâdır ve bu da sâbit olursa ahâlî-i mezkûre te'dîb olunacakları gibi fî-mâba'd affa mazhariyyet istihkakından dahi sâkıt olacaklardır.

On Üçüncü Madde: Cibâl-i mezkûre ahâlîsinden hiçbir ferd tekâlif-i şer'iyeden başka bir şey ile mutâlebe olunamaz. A'şâr-ı tahmîs ve ağnam ve mevâşi-i sâirede nisâb-ı şer'î üzere alınır.

On Dördüncü Madde: Hükümete veya imam tarafından bir mahalle mensup bir hakime tahsildâr ve muhammin zulmünden ve su-i cibâyetinden şikayet edilecek olursa iş evvel emirde hakimle hükümet-i mahallinin en büyük memuru tarafından tahkik olunur ve şer'î şeirf mûcibince hâkim hükmeder. Hükümet de hükmü infâz eyler.

On Beşinci Madde: Arzularıyla imama bir şey vermek isteyenler için bir mani yoktur. Verilecek şey de ya bizzat imam hazretlerine verilir veya imama aid arazinin ümenâsı olan evkâf memurları veyahud ahâlî tarafından müntahab hükkâm veya meşâyih-i devlet vasıtasıyla itâ olunur.

On Altıncı Madde: İmam kendisine merbût arazinin hasılatını ve hükümet-i seniyye dahi arazi-i mezkûrenin öşr-i şer'îni alacaktır.

On Yedinci Madde: Anis kazasına tabi olup Cebel-i Şark, Benî Kuşeyb, Benî Esad, El-Menar, Benî Halid, Benî Suveyd uzlelerinden mürekkeb olan Cebel-i Şark nahiyesi on sene müddetle kâffe-i tekâliften ma'füvv olacak ve bu müddetin inkızâsından sonra cibâlin mahall-i sâiresi gibi hükümete a'şâr ile sâir tekâlif-i şer'îyyeyi te'diye edecektir. idîğher yerleri gibi aşar ve diğher şeri vergileri ödeyecektir.

On Sekizinci Madde: İmam hazretleri Sana civarında bulunan Benî Hâdis, Benî Haşin, Hemdan, Bilad-ı Şaban, Sebhan, Bilad-ı Rus, Ben-i Behlül nam mahallerle Harâz, Vahl-i Ümran rehînelerinin sebillerini tahliye eyleyecektir.

On Dokuzuncu Madde: İmamın ve hükümetin adamlarıyla sâir kesân ticaret veya diğher bir iş için iyâb ü zihâblarında emniyyet tahtında bulunacaklardır. Şâyed iktisâb-ı maîşet için gidip gelenlerden biri rahat-ı umumiyeyi ihlal edecek bir halde bulunmakla ithâm ediliyor ise tutulup tahkik-i keyfiyyet için hâkim-i şer'îyyeye teslim edilecektir.

Yirminci Madde: Bu i'tilâfnamenin imzasından sonra tarafeyn buldukları hâl ve mevkiide kalıp yekdiğherine taaddî eyleyeceklerdir. 1329 sene-i hicriyesi şehri Şevvâlinin 27. Ve 1327 sene-i Rûmisi Teşrîn-i Evvelinin 7.'sinde tahrîr kılındı.

El-İmam El-Mütevekkil Alellah Yahya Bin Muhammed Yahya Hamîdüddin (BOA, A. DVN. NHM, 37-1).